

Bílé peníze Ferdinanda I. (1526–1564)

Roman Veselý

V posledních několika letech se problematice bílých peněz Ferdinanda I. věnovalo několik autorů. Jiří Ryant¹ ve svém příspěvku nejprve upozornil na nedostatečnou typologii těchto mincí. O ni se pokusil Vladimír Přichystal,² použil však metodu třídění pouze podle opisových legend a rozdělovacích znamének, zcela při tom ignoroval hlavní rozlišovací znak, kterým je obraz lva. Nepokusil se o přiřazení mincí do konkrétních mincoven, navíc chybí fotografická dokumentace mincí. Třetí příspěvek publikoval Tomáš Smělý³ jako diskusní poznámku k Přichystalovu článku. Upozornil na starší zpracování nálezu v Lužanech,⁴ které publikovala Emanuela Nohejlová již v roce 1936. Emanuela Nohejlová bílé peníze rozčlenila do přehledné typové řady A–E podle kresby lva a opisu od nejstarších k nejmladším ražbám a pokusila se o přiřazení do jednotlivých mincoven. Tomáš Smělý navazuje na její typovou řadu, fotograficky dokumentuje jednotlivé typy mincí, zpřesňuje dobu jejich ražby a přiřazuje Nohejlovou nezařazený typ E do vratislavské mincovny. Tím potvrzuje správně sestavený systém typologie bílých peněz Emanuely Nohejlové, zpochybňuje systém Vladimíra Přichystala a ukazuje cestu, kterou se musí ubírat další bádání.

Cílem následujícího příspěvku, který navazuje na článek Tomáše Smělého, především však na typologii Emanuely Nohejlové, je soupis všech známých typů a variant bílých peněz. Nově je zveřejněna fotografie Nohejlovou nevyobrazeného typu D s tzv. zvláštním lvíčkem a jednoho typu bílého peníze z vratislavské mincovny, který nebyl v Lužanském nálezu,⁵ včetně jejich typového a časového zařazení.⁶

Předpoklady pro další úvahy:

- typem se rozumí kresba lva a jeho ocasu, variantou tvar rozdělovacího znaménka a různě krácené opisy;⁷

¹ RYANT, Jiří: *Příspěvek ke třídění bílých peněz Ferdinanda I. (1526–1564)*, Numismatické listy 56, 2001, s. 8–11.

² PŘICHYSTAL, Vladimír: *Příspěvek ke třídění peněz Ferdinanda I. (1526–1564)*, Numismatické listy 59, 2004, s. 77–79.

³ SMĚLÝ, Tomáš: *Ještě k třídění bílých peněz Ferdinanda I. (diskusní poznámka)*, Numismatické listy 60, 2005, (dále v textu jen Smělý) s. 36–40.

⁴ NOHEJLOVÁ, Emanuel: *Nález v Lužanech*, Numismatický časopis československý 11–12, 1935–1936, (dále v textu jen Nohejlová), s. 120–130.

⁵ HALAČKA, Ivo: *Mince zemí koruny české, 1526–1856*, Kroměříž 1987, (dále v textu Hal.), č. 79; SMOLÍK, Josef: *Pražské groše a jejich díly (1300–1547)*, reprint Praha 1971, (dále v textu Sm.), č. 17.

⁶ V následující typologii jsou mimo již výše uvedené práce citována tato díla: CASTELIN, Karel: *Ke chronologii bílých peněz Vladislava II., Ludvíka I. a Ferdinanda I. (nález v Neustupově)*, Numismatický časopis československý 6, 1930, (dále v textu jen Cast.), s. 75–94; DIETIKER, Hans A: *Böhmen, Katalog der habsburger Münzen 1526 bis 1887*, München 1979, (dále v textu jen Diet.); ČERMÁK, Kliment – SKRBEC, Bedřich: *Mince království českého za panování rodu habsburského od roku 1526*, Pardubice 1891–1913, (dále v textu jen ČS); FIALA, Eduard: *Beschreibung der Sammlung böhmischer Münzen und Medaillen des Max Donnebauer*, Prag 1888, (dále v textu jen Don.).

⁷ Viz pozn. 4.

- záměrně nejsou do soupisu zahrnuty mince uváděné ve starší literatuře. V popisech leckdy neodpovídají popsaná znaménka vyobrazeným (např. Sm. 8 a obr. na tab. IV/72), někdy jsou znaménka značně schematická a nedá se jednoznačně určit o jaký tvar se jedná. Pouze některé jednoznačně určitelné typy z Lužanského nálezu jsou uvedeny v závorkách. Odkaz na literaturu je citován pouze v případě, že se obrázek přesně shoduje s uvedenou variantou;
- všechny typy a varianty mincí jsou dokumentovány pouze na exemplářích, které dovolují jednoznačně stanovit všechny potřebné rozdělovací znaky;
- problematice zachovalosti mincí a opotřebení ražebních želez na výsledný vzhled rozdělovacích znamének je třeba věnovat zvýšenou pozornost, proto jsou vyobrazena tato znaménka v různém stupni opotřebení.

Typy bílých peněz Ferdinanda I.

I. Nohejlová typ A, s tzv. ludvíkovským lvem, mincovna Kutná Hora, 1526–1533. Vzpřímeně stojící korunovaný lev s nízkou korunou, splývající hřívou, velkým uchem a doširoka otevřenou tlamou bez jazyka, s ocasem uzavřeným ve formě číslice 8. Stylem navazující na bílé peníze Ludvíka I.

a/ Znaménko pětilistá kytička

I.a/1

I.a/2

I.a/3

a/1 FERDINANDVS PRIMVS
a/2 FERDINANDVS • PRIM
a/3 FERDINANDVS PRIM

(1)⁸ Smělý 2
(1) Cast. 2
(1) Cast. 1

•••••
⁸ V závorkách jsou uvedeny počty kusů, které byly autorovi známy před publikací tohoto článku, s určitou opatrností tak lze stanovit vzácnost jednotlivých variant.

I.a/4

I.a/5

a/4 FERDINANDVS PRI
a/5 FERDINANDVS PR

(2) Smělý 1
(2)

II. Nohejlová typ B, s tzv. „přepadávajícím lvíčkem“, mincovna Kutná Hora, 1533–1557.
Korunovaný lev se splývající hřívou, jasně kresleným uchem, dlouhým jazykem, ocasem uzavřeným ve formě číslice 8.

a/ Znaménko pěticípé hvězda s negativním středem

II.a/1

II.a/2

II.a/3

a/1 FERDINAND : PRIMVS
a/2 : PRIMV
a/3 • PRIMV
(a/4 FERDIINAID • PRIMV

(3) Noh. Ba
(11) Noh. Bb, Smělý 3
(12) Noh. Bc, Sm. tab. IV/72
Noh. Bd)

b/ Znaménko pětilistá kytička s negativním středem

II.b/1

II.b/2

II.b/3

b/1 FERDINAND • PRIMV

(13) Smělý 4

b/2 FERDIINAID : PRIMV

(2)

b/3 FERDINAND : PRIM

(4)

II.b/4

II.b/5

II.b/7

b/4 FERDIINAID : PRIM

(13) Noh. Bg

b/5 FERDINAND : PRIM :

(1) Noh. Bh

(b/6 FERDIINAID : PRIM :

Noh. Bch)

b/7 FERDINAND • PRIM

(3) Noh. Bf

II.b/8

II.b/9

II.b/10

b/8 FERDIINAND • PRIM

b/9 FERDINAND : PRI

b/10 : PRI :

(1)

(2) Noh. Bi

(1)

II.b/11

II.b/12

b/11 FERDIINAND : PRI

b/12 FERDIINAND : PRI :

(2)

(1)

III. Nohejlová typ D, s tzv. „zvláštním lvíčkem“, mincovna Kutná Hora, 1557. Málo otevřená tlama lva s krátkým jazykem, splývající hříva, tělo dosti široké, zadní tlapy jsou slabé, kresleny spíše jako nohy ptáka s drápy, ocas v podobě číslice 8 krátce přisedlý.

a/ Znaménko pětilistá kytička

III.a/1

III.a/1

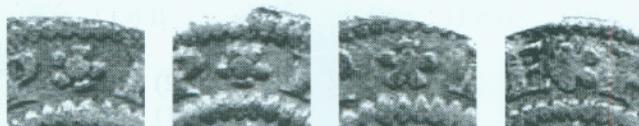
a/1 FERDINANDVS ♦ PRIMVS
(a/2) ♦ PRIMV

(2)
(1) Noh. D)

Charakteristikou lva a písma přiřazuji do Kutné Hory mezi typy II. a IV., rozdělovací znaménko je kosočtverec užity na ražbách IV. skupiny, nad hlavou je znaménko pětilistá kytička, ještě zde chybí koruna na začátku opisu.

IV. Nohejlová typ C, s tzv. „stojícím lvíčkem“, mincovna Kutná Hora, 1557–1564. Lev s nízkou korunou a splývající hřívou, ocas je velký v podobě nahoře otevřené číslice 8, uvnitř ocasu tenčí pramenky, jakoby stínování kresby ocasu.

a, b/ Znaménko pětilistá kytička se zvýrazněným středem

IV.a/1

1557–1558

a/1 FERDINANDVS ♦ PRIMVS

(7) Noh. C1a, Diet. 5, ČS 34

IV.b/1

IV.b/2

IV.b/3

1558–1561

b/1 FERDI ♦ D ♦ G ♦ EL ♦ RO ♦ IM

(1)

b/2

◆ IMP

(53) Noh. C1b, Smělý 5, Sm. 18,
Hal. 80

b/3

◆ IMPE

(2)

c/ Na začátku opisu koruna

IV.c/1

IV.c/2

IV.c/3

1561–1564

c/1 FER ♦ D ♦ G ♦ RO ♦ IMP ♦ 1561

(1)

c/2

◆ IM ◆ 1561

(4) Hal. 39 (Praha)

c/3

◆ IM ◆ 1562

(67) Noh. C2, Hal. 39 (Praha)

IV.c/4

IV.c/5

c/4 FER ♦ D ♦ G ♦ RO ♦ IM ♦ 1563

c/5

♦ IM ♦ 1564

(88) Noh. C3, Smělý 6, ČS 35,
Hal. 39 (Praha)

(30) Noh. C4, Hal. 39 (Praha)

V. Nohejlová typ E, s tzv. „lezoucím lvíčkem“, mincovna Vratislav, 1526–1564. Lev s vyšší korunkou, splývající hřívou, jasně kresleným uchem, otevřenou tlamou s dalece vyplazeným jazykem, na konci tlap tečky jako drápy, ocas otevřený a na konci obou pramenů na vnější straně jasně vyznačené chomáčky chlupů.

a/ Znaménko pětilistá kytička

V.a/1

V.a/2

1526–1547

a/1 FERDINANDVS : PRIMVS
a/2 : PRIMV

(4) Noh. E1b
(2) Hal. 78 (Kutná Hora)

b/ Znaménko pěticípá hvězda s negativním středem

V.b/1

V.b/2

V.b/3

b/1 FERDIANAID : PRIM

(8)

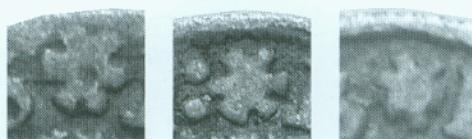
b/2 : PRIM •

(3) Smělý 7

b/3 : PRI

(1)

c/ Znaménko šesticípá hvězda s negativním středem

V.c/1

V.c/2

V.c/3

c/1 FERDINANDVS : PRIMVS

(9)

c/2 : PRIMV

(1) ČS 32, Don. 1075

c/3 : PRIMV :

(2)

V.c/4

V.c/5

V.c/6

c/4 FERDINANDV : PRIMVS (1)

c/5 FERDINAND : PRIMVS (2)

c/6 : PRIMVS : (2)

V.c/7

V.c/8

V.c/9

c/7 FERDIINAID : PRIMV (2) Noh. E1ch

c/8 FERDINAND : PRIM (45) Noh. E1i

c/9 FERDIINAID : PRIM (58) Noh. E1j, ČS 33

V.c/10

V.c/11

V.c/12

c/10 FERDINAND : PRIM •

c/11 FERDIINAID PRIM

c/12 FERDINAND : PRI

(12)

(1)

(7) Noh. E1m

V.c/13

V.c/14

V.c/15

c/13 FERDIINAID : PRI

c/14 FERDINAND : PRI •

c/15 FERDIINAID : PRI •

(24) Noh. E1n

(3) Noh. E1o

(1) Noh. E1p

V.c/16

V.c/17

V.c/18

c/16 FERDINAND : PRI :

c/17 FERDIINAID : PRI :

c/18 : PR :

(2) Noh. E1r

(13) Noh. E1s

(1)

d/ Znaménko pětilistá kytička s negativním středem

V.d/1

V.d/2

d/1 FERDIINAID : PRIMV

d/2 FERDIINAID : PRIMV •

(4) Noh. E1h

(2)

V.d/3

V.d/4

d/3 FERDIINAID : PRIM

d/4 FERDIINAID : PRI •

(2)

(1)

Obraz lva a písmo skupin V.a až V.d jsou hrubší, méně úpravné, titulatura různě krácena, velmi často s chybou ve tvaru obráceného písmene N. Tyto ražby je nutné řadit do období od počátku vlády Ferdinanda I. až přibližně do roku 1547, kdy nastupují následující skupiny ražeb V.e a V.f již s precizněji rytecky provedeným lvem, s úpravným písmem a se správně postaveným písmenem N.

e/ Znaménko trojlístek se stopkou

V.e/1

1547–1558

e/1 FERDIN • PRIMVS

(48) Noh. Elg, Smělý 8

f/ Znaménko kroužek

V.f/1

Groš z vratislavské mincovny – líc

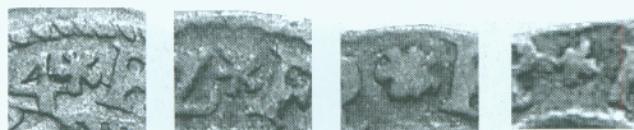
1547–1558

f/1 FERDIN • RO • HVN • BOE • REX

(3) Don. 1206, Sm. 17, Diet. 6,
Hal. 79 (Kutná Hora)

Tento typ bílého peníze nebyl obsažen v Lužanském nálezu, je nutné ho řadit do vratislavské mincovny. Obraz lva (s výjimkou ocasu) a tvar písma je shodný s předcházejícím typem V.e. Značná podobnost vyjde najevu při porovnání s grošem z této mincovny s letopočty 1547 a 1548 (Hal.155), lev má podobně zdobný ocas, písmo (zvláště dobře patrné na písmenu R, které má dlouhou šíkmou nožičku na obou ražbách) je také shodné, titulatura téměř identická. Datování těchto bílých peněz je možné klást do období ražby grošů ve Vratislavě, tedy přibližně do let 1547–1558, ještě před ražbou s titulem císaře římského.

g/ Znaménko malá pětilistá kytička

V.g/1

V.g/2

V.g/3

1558–1561

g/1 FERD • I • D • G • EL • RO • IMP

(25) Noh. E2, Smělý 9

1562–1564

g/2 FERD • I • D • G • EL • RO • IMP : 62

(1)

g/3 FERD • I • D • G • EL • RO • IMP • 62

(5) Hal. 81 (Kutná Hora)

V.g/4

V.g/5

g/4 FERD • I • D • G • EL • RO • IMP 62

(4)

g/5 FERD • I • D • G • EL • RO • IM • 62

(5) Noh. E3, Hal. 81 (Kutná Hora)

V.g/6

V.g/7

g/6 FERD • I • D • G • EL • RO • IMP • 63

g/7 FERD • I • D • G • EL • RO • IMP • 64

(9) Noh. E4. Smělý. 10, Hal. 81
(Kutná Hora)

(5) Hal. 81 (Kutná Hora)

VI. Mincovna Krnov. Tzv. „lezoucí lvíček“, obrazově shodný s ražbou mincovny ve Vratislaví.

a/ Rozdělovací znaménko kroužek

VI.a/1

VI.a/2

a/1 FERD • I • D • G • (hohenzollernský znak) EL • RO • IMP

a/2 FERD • I • D • G (hohenzollernský znak) • EL • RO • IMP

(3)

(3)

VII. Mincovna Krnov, 1563. Vzpřímeně stojící korunovaný lev, s doširoka otevřenou tlamou a dlouhým jazykem, ocas ve tvaru číslice 8, nahoře otevřený, zakončený chomáčky chlupů.

a/ Rozdělovací znaménko křížek se středem, letopočet 63 mezi zadníma nohami lva.

VII.a/1

VII.a/2

a/1 FERD + I + D + G (hohenzollernský znak) EL + RO + IMP 63 (2) Hal. 165, Don. 1213
 a/2 FERD + I + D + G + (hohenzollernský znak) EL + RO + IMP 63 (1)

b/ Rozdělovací znaménko tečka, letopočet 63 mezi zadníma nohami lva.

VII.b/1

b/1 FERD • I • D • G • (hohenzollernský znak) • EL • RO • IMP 63 (1)

Závěrem lze říci, že produkce drobných mincí ve své době byla obrovská, ve velkém množství razily hlavně mincovny v Kutné Hoře a Vratislavě, podstatně méně již v Krnově. Existenci ražeb bílých peněz v Praze, Jáchymově nebo v Českých Budějovicích se nám zatím nepodařilo prokázat. Můžeme však předpokládat, že zde ražba začala až za Maximiliána II., pouze však v omezené míře, jak můžeme usuzovat podle jejich vzácného výskytu. Hlavní mincovnou pro výrobu drobné mince tak nadále zůstává kutnohorská mincovna.

Masová ražba bílých peněz vyžadovala velké množství razidel, jejich chvatná výroba a snaha zaplnit celé mincovní pole vede k množství různých opisových variant, různemu krácení opisů, různé interpunkci. Přesto však obraz lva jedné typově shodné skupiny zůstává stejný.

Jsem si vědom toho, že nebylo možno zachytit a popsat zdaleka všechny varianty, proto předkládám odborné veřejnosti svůj příspěvek k třídění bílých peněz a doufám, že to podnítí další bádání v této oblasti.

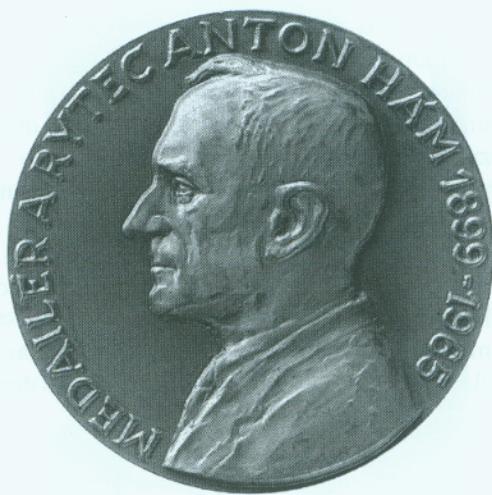
•••••

Roman VESELÝ, White coins struck under Ferdinand I (1526–1564)

This topic has been studied – with different level of success – by several authors since the hoard of Lužany had been published 70 years ago. That publication by E. Nohejlová brought basic typology for the white coins struck under Ferdinand I. The actual study is trying to summarize the known data, and above all, it significantly enriches number of newly discovered types and varieties of the coins clearly listed under their particular mints. Every single coin is illustrated with details of their division marks, varieties of marginal legends, plus older references and number of studied specimens.

English by V. Novák

.....
.....
Vyobrazení k následujícímu článku:

- František David: Medailér a rytec Anton Hám 1899–1965, bronz, 60 mm,
Národná banka Slovenska – Múzeum mincí a medailí v Kremnici